

SVENSKA VAPENHISTORISKA SÄLLSKAPET

Varia 2011, Nr 1

Svenska Vapenhistoriska Sällskapets tidskrift
Journal of the Swedish Arms and Armour Society

Innehåll:	
Medlemsinformation	2
Bertil Daggfeldt: Bruse förde lanklans-ett tolkningsförslag	3
Rolf Rasch-Engh: Norska officerares begravning och deras efterlämnade vapen	24

Varje författare svarar själv för innehållet i sin artikel.

Omslagsbilden: Ryttare med fyrtungad lansfana. Stenrelief på Halla kyrka, Gotland.

Svenska Vapenhistoriska Sällskapet, grundat 1923. Årsavgift 300 kronor, familjemedlem 50 kronor. Plusgiro 359474-4

O.B.S. Medlemsavgiften skall vara Sällskapet tillhanda senast den 1 april!

Ordförande: Staffan Kinman, staffan.kinman@telia.com (073-4609780)

Sekretariat: Christina Tengnér, Armémuseum, tel. 08-51956365,
email: christina.tengner@armemuseum.se

Tidskriften Varia: Redaktör: Staffan Kinman, staffan.kinman@telia.com
(073-4609780)

Ansvarig utgivare: Nils Drejholt, e-mail: nils.drejholt@gmail.com

Sveriges Radios tryckeri, Stockholm.

ISSN 0347-0733

BRUSE FÖRDE LANKLANS – ett tolkningsförslag.

av Bertil Daggfeldt ©

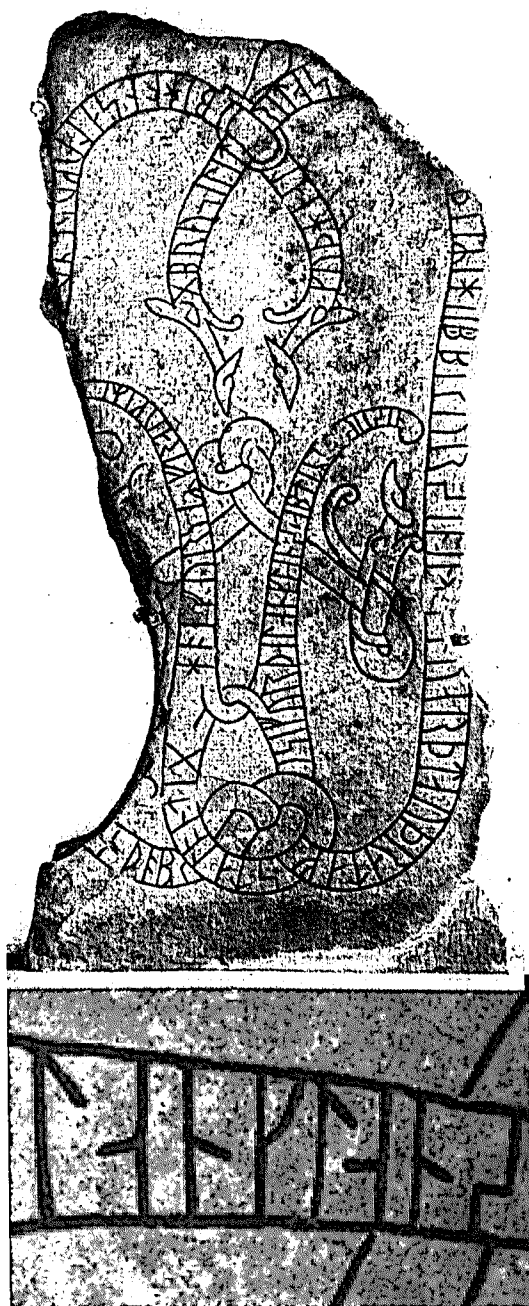
I Helga Trefaldighets kyrka i Gävle står en runsten, som väntar på att hela budskapet skall tydas. Redan på 1600-talet försökte Johan Bureus. De vanliga fraserna är tydda, men de viktiga nyckelorden har fortfarande en otillfredsställande tolkning. Stenens beteckning i *Sveriges runinskrifter* är Gs13. Den är en av Gästriklands tjugotal runstenar och stod ursprungligen i Söderby vid nuvarande Södertull i Gävle, men flyttades 1895 till kyrkan. En kopia, som innefattar en rekonstruktion av originalets numera avslagna delar, har rests på stens ursprungliga plats.

Inskriften lyder: x brusi lit rita s-... ... [(a)]b—R (i)h(i)l) brur sin : in h-n
uarþ tauþr a tafstalonti x þo brusi furþi lanklans ·abtiR [br](u)r sin h(o)[n]
fur (m)iR frauKiRi kup hialbi hons| |salu| |uk| |kup(s) (m)(u)[þiR · suain · uk
osmunrt · þaiR markapu] +

”Bruse lät uppresa denna sten efter Egil, sin broder. Och han blev död i Tavstland, då Bruse förde landskapets ledung(?) efter sin broder. Han for med Fröger. Gud hjälpe hans själ och Guds moder. Sven och Åsmund de ristade”. Man utläser av bönen att beställaren av minnesmärket, Bruse, var kristen.

Lanklans i runtexten har, med många förbehåll och antaganden, 1897 av Gävlelektorn K.Hj. Kempff, tolkats som ’landskapets ledung’. Sven B.F. Jansson skriver att han ”inte lyckats hitta på någon rimligare tolkning”(1982:126).

Henrik Williams har i Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundets i Uppsala årsbok 2004 föreslagit att **lanklans** är ett fälttecken och skall läsas *langlaenz*. Han har emellertid några reservationer, men hoppas att ”tolkningsförslaget i alla fall kan utgöra första inlägget i en förnyad diskussion” (Williams 2004:51). Det som följer vill vara ett inlägg i en sådan diskussion.

Fröger förekommer som ledare för sjötåg på ytterligare två samtida uppländska stenar, som står på Mälarens norra strand, inte långt från Sigtuna. En av dessa (U611) har kors, dvs. den är kristen, den andra (U698), nu i Veckholms k:a, anger Livland som färdens mål. En *Fröger* har tillsammans med sin bror *Öger* rest tre stenar (U723-25) i Löts socken, nära Sigtuna, efter fadern Gute.

Namnet *Tavastland* förekommer på runstenar endast på Söderbysten.

Bild 1 (överst). Gs 13, Söderbysten Den skadade runstenen står nu i Helig Trefaldighets kyrka i Gävle. En kopia finns på ursprunglig plats. (Bild ur Gästriklands runinskrifter.)

Bild 2. LANGLANS

Ristningen är överlag tydlig och utan fel. Foto förf.

Fig. 1 (top). Runestone Gs 13, Gävle, Sweden.

Fig. 2. The word LANGLANS in runes on stone Gs 13. Photo the author.

Binamnet *Tavast*, han som har varit i Tavastland', finns på två stenar, U467 och U722. Den första avser en man från Tibble, en mil norr om Sigtuna, som rest stenen efter någon eller några. Den andra, som nu är fäst i kyrkväggen inne i Löts kyrka, har en *Tavast* låtit resa efter sin bror i samma socken som en *Fröger* rest stenen i, som tidigare nämnts. De hittills nämnda uppländska runstenarna är alla resta inom ett geografiskt begränsat område. Avståndet fågelvägen mellan de längst ifrån varandra stående stenarna är 31 km.

Tavastland är ett historiskt landskap i södra Finland. Tavasternas handel och förbindelser med omvärlden gick till stor del längs Kumo älv, som mynnar i Bottenhavet vid nuvarande Björneborg. Älvens bredd varierar mellan 20 och 60 meter. Trots ett antal forsar bedöms den ha varit seglingsbar för vikingaskepp under rodd. Ericus Olai nämner en hamn som Birger Jarl först angrep under sitt korståg 1249, 'portus tavastorum' (Schück: 17). A.M. Tallgren vill, med stöd av fornsaksmaterialet, förlägga denna hamn till Vakka-Suomi i Nystadstrakten (1932:98). Men Tavastland var också åtkomligt från Finska viken. Nylands kust, öster om Hangö, inkluderande infallsporten Borgå, ingick i Tavastland.

J-P Taavitsainen har behandlat ämnet fornborgar i Finland och bl a visat att Kuhmoinen i Tavastland är en korstågstida anläggning från ca 1025-1050 och att den varit i bruk fram till tidigt 1300-tal (1990:47). Tavastland har satts under tryck från de kristna kyrkorna, den bysantinska i öster och den romersk-katolska i väster. Världsliga makter som svearnas rike, storfurstendömet Kiev och Novgorod har också tävlat om överhögheten.

Runstenen är ristad av den produktive, skicklige och mångomskrivne Åsmund tillsammans med en ristare som kallar sig Sven på denna och ytterligare en påträffad sten (U1149) som han och Åsmund signerat.

Förde i *förde landskapets ledung* (?) är okänt i denna betydelse. *Föra* finns på fyra andra runstenar och betyder då *föra*, transportera. Man *för* ämnen till runstenar och döda anhöriga till begravning i hemorten eller vid kyrka (U414, U735, U395, Sm52). *Lanklans* bör därför vara ett föremål. Vad *förde* eller bar då Egil, som övertogs av Bruse

Bild 3. Runsten U 691 Söderby, Arnö sn, nu Veckholm. Detalj. Ryttaren håller ett kors i vänster hand. Wilhelm Holmqvist "anser Söderbystenens ryttarframställning vara en härledning av de under senantiken och i senare kristen konst förekommande ryttarna med korsfana eller korsprydd lans". (Upplands runinskrifter 3:1, Text, S.207).

Fig. 3. Runestone U 691, Söderby, Uppland, detail. Horseman with a cross in his hand.

när brodern blev död i Tavastland? Eftersom Bruse lät rista det på stenen efter sin bror finns det anledning att tro att det var ett föremål som gav ära och ryktbarhet åt den som förde det. Ett tänkbart sådant föremål är baner eller märke, dvs ett fälttecken, vilket föreslagits av Williams.

Fälttecken, igenkänningstecken för soldater tillhörande samma förband, har funnits mycket länge. De fyllde en praktisk funktion som

Bild 4. Riddare med firtungad lansfana. Fasadrelief, Halla kyrka på Gotland. 1100-talets senare hälft. Foto red.

Fig. 4. Riding knight with a four-tongued lance-flag. Stone relief, Halla church, Gotland, Sweden. Photo the editor.

Odens viktigaste attribut, spjutet Gungner. Vid Ragnarök skulle Oden från Sleipners rygg kasta sitt spjut över fienderna och förgöra dem.

Mycket talar för att Egil och efter honom Bruse förde ett kristet fälttecken i Tavastland. Det gav, förutom den praktiska funktionen, företaget legitimitet. Verbet *föra* är med dåtidens betydelse tillämpligt.

samlade tecken, märke, på slagfältet och som maktens symbol även i fred. De finns och brukas fortfarande. För deras användning utsågs befattningshavare, t.ex. *merkesmann* i Norge (KL 11:555). *Baner* kommer från latinet och betecknar fälttecken av germanskt ursprung (jfr got. *bandwa* 'tecken'). I Sverige har man som baner under medeltiden betecknat en duk med furstens, hövdingens, tecken fäst vid en stång, en lans eller ett spjut. I Teodoriks saga finner man ordet *merkispjut* (Falk 1914:89). Spjutet och lansens har både hos romarna och germanerna haft stor symbolisk betydelse. De har bl a använts för att markera konungens makt och överhöghet, t. ex. vid kröningar och för att förklara krig. Välkänt är

Lansen kan ha varit avsedd att bäras vid möte med tredskande tavaster. Göstaff Erichson förde huffuudbaneret i Sten Stures här vid Brännkyrka och Södermalm 1518, skriver Peder Svart (Edén 1912: 3, not). Äran att anförtrors uppgiften att föra t.ex. lansfana innebar också risker. Motståndaren samlade ofta sina ansträngningar mot fälttecknet i avsikt att antingen erövra det och därigenom sänka fiendens moral eller att åtminstone sätta det ur spel. Att det var farligt att föra **lanklans** fick Brusens bror Egil erfara.

Hur kommer då ordet **lank** in i sammanhanget? Thompson (1975:109) är tveksam till den officiella och med frågetecken försedda tolkningen och skriver ”**lank** would be feminine nominative singular or neuter nominative-accusative plural long.” Nordiskt runnamnslexikon innehåller tre säkra belegg för Langbardaland, av vilka bl a runstenen U 133 har stavningen **lank barpa l--ti**. Thompson tycks således ha ett gott underlag för sin slutsats. ’Lång’ på latin kunde motsvaras av **lank** på svenska runstenar. På Söderbysten skall det kanske läsas som det står: *lång*. Även detta har föreslagits av Williams.

Beträffande **lans** konstaterar Thompson: ”**lans** could be nothing but genitive singular of the neuter noun *land*.” Det är här som Thompson och många med honom, dock inte Williams, sannolikt tar miste. Ordet **lans** kom sent in i svenskan. I *Ordbok öfver Svenska Medeltidsspråket* finner man en tidig form, *länz*, f.? Belägget har hämtats i *Svenska Medeltidens Bibelarbeten*, del 2, och finns i en översättning gjord 1484 (Klemming 1877:239). På fornsvenska benämndes lansens motsvarighet, *spiut* eller *glavin*.

Lanklans läses och kan kanske betyda *långlans*. Utan ytterligare fördjupning vore man emellertid förvånad över att ett fälttecken kunde kallas så vid denna tid. Lansens eller spjutets normala längd var väl anpassad för striden. Dess verkan i strid ökade inte med längden. Men onekligen syntes härmärket bättre om spjutet var längre än normalt, vilket Williams påpekat. Den mycket tidiga förekomsten av ordet **lans** blir dock svår att förklara enbart med hänvisning till ett väl synligt härtecken fäst vid ett spjut. *Långspjut* hade varit att vänta.

Förslag till ny tolkning

Det är inte det fornsvenska ordet för vapnet eller ett förlängt vapen, som ristats på stenen. Jag föreslår att **lanklans** är ett kortnamn för ett känt korsfarartecken, en relik som kallas *Longinus lans*, *Longinuslanze* eller *lancea Longini*. Vi erinrar oss att Bruse var kristen. På ren runsvenska borde relikens måhända ha kallats **lanks lans**. Genitivformen har dock ibland utelämnats i namn, t ex *Yggdrasil* i stället för *Yggs drasil* (Anders Hultgård, muntlig uppgift). *Longinus* är latin och betyder ’den långa’.

Den föreslagna tolkningen kräver väsentligt färre nödlösningar än den som nu återfinns i UR, *landskapets ledung* (?). Williams förslag innebär ingen nödlösning alls men försvagas då **lans** inte är belagt i runsvenska eller fornsvenska. I ett kristet sammanhang vore dock inte en direkt översättning av *lancea Longini* otänkbar. Det är inte heller otänkbart att det fanns missionärer, som bl a behärskade latin. Ett försök att kristna tavasterna krävde medverkan av kyrkans män.

Lansens historia är välkänd i de katolska och ortodoxa kyrkorna. Den börjar på Golgata, där Jesus hänger död på korset. Judarna vill inte att de tre korsfästas kroppar skall bli kvar över sabbaten emedan det var tillredelsedag och den sabbaten var stor. Man bad Pilatus att deras ben skulle slås sönder (*crurifragium*) vilket var en metod att påskynda döden vid korsfästning. För att försäkra sig om att Jesus redan var död stack ”en av krigsmännen upp hans sida med ett spjut och strax gick det ut blod och vatten” (Johannesevangeliet 19:34). Traditionen utpekar en romersk officer vid namn Longinus, ett vanligt romerskt namn, som den som sargade Jesu döda kropp. Den äldsta kända skriftliga källan är det apokryfiska *Nikodemus evangelium* från 300-talet. Där utpekas en centurion, Longinus. En svensk översättning från grekiskan från tidigt 1400-tal har förvarats i Vadstena kloster. *Sidhan nödhgadho iudha höfdhinga longinum riddara. ok badho han ginum stinga ihesu sidho mz spiute* (Nichodem.) Det framgår av fortsättningen att Longinus var centurion och att de järtecken som inträffade efteråt

fick den romerske officeren att övergå till den kristna läran för att sedermera bli martyr och helgon.

Under 300-talet vallfärdade kejsar Konstantin I:s moder Helena till det Heliga Landet. Enligt legenden fann hon där Jesu kors med spikarna och även lansen. En av dessa spikar eller en del av en sådan är, fortfarande enligt legenden, vällid in i lansspetsen i Wien. Det finns flera lansar och spetsar, som fungerar som relik, och med material från spikar från Kristi kors. Den spets som var riksklenod i det Heliga Romerska Riket är enligt en metallurgisk och stihistorisk undersökning tillverkad under 700-talet och av karolingisk typ.

Första skriftliga källan i vilken lansen omnämnes som relik är ca. 570, då pilgrimen Antoninus av Piacenza berättar att han såg den i basilikan på berget Sion i Jerusalem.

I Florens förvaras ett ryktbart syriskt manuskript med illustrationer av en konstnär, Rabulas, gjorda 586. Händelsen då Jesus stacks i sidan med lansen intar en framträdande plats. Dessutom är namnet Longinus skrivet med grekiska bokstäver (*Loginos*) ovanför huvudet på soldaten som använder lansen. Man vet dock inte om detta namn är ett senare skrivet tillägg.

År 614 erövrades Jerusalem och plundrades på sina relikier av perserna under kung Khosrau II. Den nu avbrutna lansspetsen återlämnades samma år till patriciern Nicetas, som förde den till Konstantinopel och Hagia Sophia, allt enligt Chronicon Paschale. Våringar från Roden, vilkas runklotter vittnar om besök i Hagia Sophia, hade senare tillfälle att betrakta relikien och höra dess historia. Så småningom skall den via Sainte Chapelle i Paris hamna i Bibliothèque Nationale för att slutligen försvinna under franska revolutionen. Men för *Longinus lans* historia, som bakgrund till **lanklans**, behöver man inte sträcka sig längre än till mitten av 1000-talet. Lansspetsen, som tillhör de forna tyska riksregalierna och nu finns i Wien, beskrivs första gången år 961 av Otto I:s historieskrivare, Luitprand av Cremona. Den kan spåras tillbaka till år 921 eller 922 då en greve Samson tillsammans med andra stormän lämnade den till kung Rudolf II av Bourgogne i utbyte mot

staden Basel med omnejd. Men redan 926 tvingade den tyske kungen, Henrik I, kung Rudolf att överlämna den. I stället fick han Schwaben. Lansen blev nu en av de tyska kungarnas och kejsarnas härskarsymboler. Otto den store förde den som lansfana i flera slag. Den viktigaste segern vann han i slaget vid Lechfeld 955, då Ungern besegrades. Lansens rykte som varande oövervinnlig befästes. Kejsarens sonson Otto III lät tillverka två kopior, kanske med ett uns av originallansens spets i spetsarna. Kraften kom ju till stor del från den spik från Jesu kors, som ansågs ingå i spetsen. Dessa kopior skänktes till 'socius et amicus' till det heliga romerska riket. En sådan var den polske hertigen Boleslaw I, som erhöll denna gåva i samband med kongressen i Gnesen år 1000, då samtidigt ett ärkebiskopssäte inrättades där. Boleslaws senare kröning till kung anses ha underlättats genom gåvan. Den lansen förvaras nu i Krakow. Den andra kopian överlämnades till Stefan I, Ungerns kung.

Gosforth-korset i Northumberland, från ca. 940, bär på sin pelare en scen föreställande korsfästningen med den spjutförsedde Longinus och Maria Magdalena omgivande Jesus. På Isle of Man finns ett latinskt kors med en avbildning av korsfästelsen och med Longinus i aktion. Korset anses vara senast från tidigt 800-tal (Kermode 1907:127). Missionärer från de brittiska öarna, verksamma bl.a. i dåvarande Sverige, bör således ha varit förtrogna med Longinuslegenden.

Longinusgestalten var laddad med symbolism för den tidiga kristenheten. Den representerade hedningarnas erkännande av Kristi gudom. Enligt legenden var Longinus blind på ett öga men då Kristi vattenblandade blod stänkte på det såg han klart (Bailey 2000:15-23). Ett likartat symbolbruk finns bland de tidigaste mirakel som legenden tillskriver S:t Olof. En blind man halkar på den döde kungens blod, blandat med vatten, gnuggar sig i ögonen och återfår synen (Edwards 2000:242).

Lansstöten är ett klassiskt motiv i konsten. Bernini har skulpterat en väldig, 4,5 meter hög, Longinus i St Peterskyrkan i Vatikanen. Ovanför förvaras återstoden av den lans, vilkens spets nu befinner sig i Wien.

En senare tids Longinusstaty kan man se i Barcelona i Sagrada Familia.

Inledningen av denna artikel börjar med orden "I Helga Trefaldighets kyrka i Gävle står en sten[...]" . Slumpen har velat att man i samma kyrka, i dess norra sidoskepp, kan betrakta Peter Paul Rubens version av hur det såg ut när Longinus stötte sin lans i Jesu sida. Målningen är en kopia av originalet, som är från 1606-10 och som visas i Museo del Prado i Madrid.

Reliken och samtidigt härskartecknet, som på runstenen kanske kallas **lanklans**, kan ha varit en gåva till sveakungen. Exempel på att svenska regenter mottagit relikier som gåvor är, enligt en uppgift, då Magnus Ladulås 1288 mottog en dyrbart infattad relik, Kristi törnekrona, skänkt av den franske kungen (Schüick 'Magnus Birgersson' SBL). Unionsdrottningen Margareta fick, enligt ett diplom från 1400-talets början, en flik av Jesu kjortel av den bysantinske kejsaren Manuel 2. Paleologos (DRB IV:4, nr. 481, 21 nov 1402). Avsikten med en gåva kunde vara att etablera ett vasallförhållande. Adam av Bremen säger om Harald Blåtand: "Denne sägs ha underkastat sig kejsar Otto den andre och i det att han mottog sitt rike av denne, lovade han att antaga kristendomen i Danmark." En liknande gåva som Longinus lans, ett treuddigt invigt korsbaner, sände påven Alexander II till hertig Vilhelm tillsammans med sitt godkännande av 'korståget' mot England 1066. Vår lans skulle kunna ha mottagits som gåva från kejsaren på den gudfruktige och i Bremen-Hamburg uppskattade Anund Jacobs tid, 1020-1050. Men även Knut den store lär ha eftersträvat att få Anund Jakob på sin sida genom frikostiga gåvor. Reliker vore dock inte i Knuts smak. Den senare sveakungen, Anund Jakobs halvbroder, Emund, vore däremot, om man beaktar Adams utsaga, mindre sannolik som mottagare av en gåva från kejsaren.

Reliken eller åtminstone legenden/benämningen **lanklans** kan dock ha kommit hit med missionärer som, förutom teologisk bildning ofta måste ha varit förtrogna med latin. Adam av Bremen skriver ofördelaktigt om Emund den gamles biskop Osmund, som, efter studier i Bremen, avvisades av påven, tog sig tillbaka till Norden på östliga

vägar och biskopsvigdes i Polania. I ärkebiskopssätet Gnesen fanns, som tidigare sagts, en Longinus lans att beskåda. Men även på de brittiska öarna, varifrån han sannolikt kom, var denna lans väl känd. Gosforth-korset och avbildningen på korset på Isle of Man är tidigare nämnda. Undervisningen i Bremen bör dessutom även ha innefattat den apokryfiske Longinus.

Vid tiden för Söderbystenens tillkomst var Tavastland, Virland och Livland inte kristnade områden. Inte heller i Svealand hade kristendomen helt ersatt asatron. Kung Emund var dock själv döpt. Hans far tog dopet år 1008? enligt vissa källor och hans halvsystem Ingegärd skulle komma att betraktas som helgon i Kiev. Han kan ändå ha lyckats samla en tillräcklig styrka för ett protokorståg. Långt ifrån alla deltagare var sannolikt kristna. Syftet med företaget kan ha varit dubbelt. Det kan ha funnits såväl anledning som förevändning för svärdsmission. Den olyckliga utgången av Ingvarståget gjorde härnadståg på djupet i österled mindre lockande och i England var det inte längre möjligt att ta gäld. Men skeppen, männen och organisationen fanns fortfarande i Svitjod och av svearnas kung väntade man sig order om utfärd när isarna gått upp. Protokorståget kan ha varit ett substitut för den traditionella formen av ett av konungen påbjudet vikingatåg, ledningen, och ett försök till revansch för det misslyckade Ingvarståget, som kan ha drabbat Emunds familj. Det kan också ha planlagts och genomförts under påverkan av S:t Olofskulden. Kung Emunds syster Astrid var ju den stupade kungens änka.

Åsmunds traditionella bön i Söderbystenens inskrift visar att Bruse ansåg sig vara kristen. Om Frögers expedition till Finland varit ett hedniskt företag, i vilket de stupade skulle samlas i Valhall, borde inte de kristna bröderna ha deltagit och Bruse inte bett Gud och Guds moder hjälpa Egils själ. Primärkällan vittnar om att Frögers uppgift kan ha varit att kristna tavasterna och att inlemma finskt område under kungen.

Bild 5 Runstensfragment Gs 18 c. Funnet vid den gamla hamnen i Björke. Nu i Hille hembygdsgård. Kan vara ristad av Åsmund (Källström 2007:288). Foto förf.

Fig. 5. Runc-stone fragment Gs 18 c, found at the old harbour of Björke, Gästrikland, Sweden. Photo the author.

Vagn eller båt?

Bara någon mil från Söderby, i Björke, Hille socken, har man funnit ett i sammanhanget intressant runstensfragment, Gs18 c. Magnus Källström har ansett att denna sten kan vara ristad av Åsmund (Källström 2007:288). Björke var en betydelsefull exporthamn under vikingatid. På runstensfragmentet är avbildad en skallig man med skägg. Han håller ett kors i handen. Sven B.F. Jansson har skrivit att man ser "en vagn med en åkande [...]". Han hänvisar till och jämför med Ockelbostenen, på vilken man bl a ser en vagn. Det ligger dock nära till hands att i stället se en förstäv med spiralupprullad stävprydnad liknande den på skeppet från

Osebergsgraven i Norge (Nylén 2003:113). De två översta borden syns. Ristaren har utnyttjat befintlig linje i ornamentiken som stäv. Den tekniken finner man ofta hos Åsmund. Ryggen framför mannen med korset tillhör en roddare, en av de två plikthuggarna. Ringarna är sköldar. Märkena i sköldarnas mitt är sköldbucklor. Jämför den ofta avbildade Möjbrostenen. Ockelbostenens vagnshjul har inga sådana markeringar. 'Hjulen' sitter också olika högt i förhållande till 'vagnens' överkant. Ornamentiken eller 'stäven' kan inte utgöra en del av en vagn. Mannen med korset är dessutom avbildad så att hans underkropp inte

skulle rymmas i 'vagnen'. Det vore onekligen mera väntat att just i Björke finna en avbildning av ett skepp än av en vagn.

På biskop Henriks cenotafium i kyrkan i Nousi, nära Åbo, är bl a graverad en bild av kung Eriks landstigning i slutet av 1150-talet. I biskopens skepp ser man, förutom denne, en munk som står i förstävven hållande ett stavkors. Gravyren är från 1400-talet. Korståget är dock inte historiskt bestyrkt.

Närheten till Söderbysten, runristaren, Longinus lans och bilden av en man med ett kristet kors i förstävven på ett vikingaskepp ger anledning till att se ett möjligt samband mellan Söderbysten och runstensfragmentet i Björke.

'Då satt Emund'

Emund, frilossen till Olof Skötkonung, var kung från ca. 1050 – ca. 1060. På Järvstastenen (Gs11) i Gästrikland, några km från Söderbystenens ursprungliga plats, står bl a 'Då satt Emund' (?). Texten kan avse kung Emund och ger i så fall en för runstenar unik datering. I en slinga, som löper lodrätt från korset, på korsets stam, har Åsmund tätt ristat runorna. Stenen är tre söners minnesmärke efter sin fader, *Þiuðmundr*. Denne kan ha tillhört en stormannasläkt av det sällsynta namnet, som förekommer inom Teoderik den stores familj, formuleringen och det förnämliga utförandet att döma. Korset är unikt och särskilt konstfullt utformat. Stenen är i alla avseenden förstklassisk och lättläst. Det är bara innebörden av de elva runorna **dasataimunt** som är omtvistad. Sven B.F. Jansson avslutar en lång redogörelse för den förda debatten med följande ord: "Mot Fredrik Sanders och Otto von Friesens uppfattning att namnet *Æmund* åsyftar sveakonungen Emund gamle, kan nära till hands liggande och vägande invändningar göras. Men för att citera v. Friesen, "någon annan och bättre tolkning är icke given". Deras översättning av det egendomliga tillägget är åt

minstone möjlig; den stöter i alla händelser ej på helt oöverstigliga svårigheter ur innehållssynpunkt. Det kan sålunda enligt min uppfattning icke uteslutas, att Sander och v. Friesen har träffat det rätta – trots allt.” (Jansson. 1981:104).

Användningen av verbet *sitta* i detta sammanhang bör inte förvåna. Namnet *Visäte* förklaras t ex i Nordiskt runnamnslexikon med ”den som förestår en helgedom”. *President* heter på isländska *forsetin*. *Sitta* med denna betydelse är belagt (Bosworth 1898:880) i flera fornnordiska språk. På medeltida sigill *sitter* ofta kungen, sigilllets ägare, på en tron.

Mot bakgrund av det nya förslaget till tolkning av **lanklans** finner jag ytterligare skäl att utpeka Frögers tåg som av kungen påbjudet. Lansen var i lika grad ett härskartecken som ett korstågstecken och Söderby- och Järvstastenarna dateras båda av Jansson till mitten av 1000-talet. På rad, längs *norrstigen*, gamla vägen Uppland – Gästrikland och vidare norrut, har stått tre runstenar nära den dåtida havsstranden, ristade vid samma tid och av samma mästare. Vi har då tre samtida stenar nära varandra, var och en med ett ovanligt och eller kristet inslag. Det kristna inslaget på Järvstastenen menar jag vara dess tidsangivning, som är snarlik t. ex. julevangeliets ’När Kvirinius var landshövding över Syrien’ (Lukasevangeliet 2:2). För en kyrkans man skulle detta ligga nära till hands. Emund som satt, dvs innehade någon form av högre ämbete, är omnämnd på slingan som ersätter korsets stam, således på stenens mest prestigefyllda plats. Det för tankarna till Ahmad Ibn Fadlans berättelse från den begravning, som han bevittnade 921 eller 922 vid Volgas nedre lopp. Han skriver: ”Sedan uppförde de på stället för skeppet, som de dragit upp ur floden, ett slags rund gravkulle och satte mitt på denna en stor stång av björk och skrev på den mannens namn och *namnet på kungen* över Rûs” (Wikander 1978: 69) [Min kursivering]. Bruket att resa *stav* till minne av döda är belagt på fem svenska runstenar: Sö196, U226, U332, U849 och Vs1. Det är inte osannolikt att denna sedvänja var äldre än runstensperioden. Den har dock ibland tillämpats parallellt med runstensresandet.

Kanske hade Åsmund stavtraditionen i tankarna när han utformade minnesmärket efter **þiupmunt**, som betyder *folkbeskyddare*.

Thompson, som mest ingående av alla har studerat Åsmunds ristningar, tar Järvstastenen som ett av två exempel på dennes ristningar ”executed with extraordinary care” (1975:103). Mycket talar för att Frögers korståg har genomförts under Emunds regeringstid. Söderbystenen, Järvstastenen och sannolikt även Björkestenen får därför 1050 som *terminus post quem* och 1060 som *terminus ante quem*. Thompson (1975:154f.) konstaterar att vi inte har dessa tidpunkter för någon av Åsmunds runstenar. Nu kan denna brist måhända avhjälpas. Man kan, mot bakgrund av Adams av Bremen subjektiva uppgifter, utgå ifrån att biskop Osmund var starkt beroende av kungens stöd för sin verksamhet. När Emund efterträddes av Stenkil uppfattades detta skifte positivt i Bremen. Ärkebiskopen Adalvard d.ä. togs då emot i Sigtuna eller Uppsala och Osmund förlorade sin ställning och återvände till England. Adalvard d.y. från Hamburg vigdes till biskop efter kung Emunds död (Adam 157f). Det var nu försent att ge status genom att tidfästa Järvstastenen med namnet på en avliden kung utan makt och som inte varit uppskattad av den nya regimen, världslig såväl som kyrklig. Man bör därför utgå ifrån att preterium av verbet *sitta* använts medan Emund var vid makten och med tanke på eftervärlden. Behovet av att datera, som vi numera ofta gör, är, särskilt för en bildad man, inte onaturligt. Att hänvisa till kungens regeringstid var en av få möjligheter som stod tillbuds. Tukydidēs, den kritiska historieskrivningens fader, behandlar c:a. 400 år f.v.t. detta ämne i bok 5:20 om det Peloponnesiska kriget. Han förklarar där varför han övergår från det brukliga att hänvisa till regeringstid, eller motsvarande, till att räkna antalet somrar eller vintrar från krigets utbrott. Tideräkning utgående från maktinnehav tillämpades i Egypten flera tusen år före Järvstastenen tillkomst.

Att formeln ’då satt Emund’ är unik i runinskrifter bör inte omöjliggöra Sanders och von Friesens tolkning. Det finns åtskilliga unika namn, ord och uttryck ristade i sten, vilkas tolkningar inte ifrågasätts. Slut

satsen borde snarare vara att ristaren och/eller hans uppdragsgivare var bildade män.

Vinaman

Runstenen, vid Vidbo kyrka (U375), från 1000-talets mitt har attribuerats till Åsmund. Den har rests av föräldrar efter en son som dött i **bui**. Stenen saknar kors men har en centralt placerad bild av en ryttare till häst. Ryttermotivet återfinns bl a på flera av Åsmunds och hans 'assistent' Torfasts ristningar samt i England, Danmark och Norge. I flera fall visar texten att den som hedras dött i strid. Samma funktion kan bil-

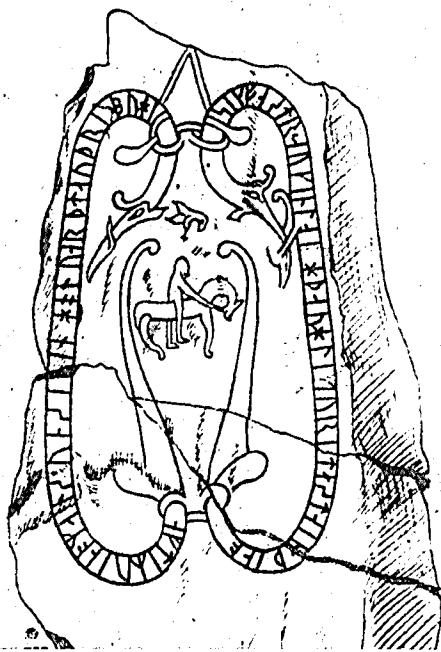

Bild 5. Runsten vid Vidbo kyrka (U 375).
Peringskölds teckning i *Upplands runinskrifter*.
Fig. 5. Runestone at Vidbo church, Uppland (U 375).

den av en örn, i-bland tillsammans med ryttaren till häst, ha haft. Kopplingen till Oden är näraliggande. Den engelska missionen var pragmatisk och nöjde sig inledningsvis med att framställa Kristus som den mest segerrike guden av flera. Religionerna flätades in i varandra.

Det uppseendeväckande är sonens namn, *Vinaman*. Namnet är i övrigt i Norden endast känt i ett enda fall och då som namn på en missionär som framställs som yngre släkting till den sedermera helgonförklarade biskop Sigfrid. S:t Sigfrid är känd

bl a genom Sigfridslegenden, sannolikt skriven i början av 1200-talet. Han fanns i Skandinavien redan under Olof Skötkonungs tid och sägs ha döpt kungen (Edgington:56 ff). Hans tre yngre släktingar, Unaman, Sunaman och Vinaman, led, enligt legenden, martyrdöden. Deras avhuggna huvuden sänktes i Helgasjön nära Växjö men återfanns av Sigfrid genom ett under. Adam av Bremen lämnar vissa uppgifter om Sigfrid, bl a att han var närvarande vid skarabiskopen Thurgots begravning i Bremen 1030 och skriver också att Osmunds uppfostran av Sigfrid hade uppdragits åt skolan i Bremen. Förutom Celsius anser Brate och von Friesen det "sannolikt, att inskriftens Vinaman har fått sitt namn genom uppkallelse efter den värendske martyren" (UR 2:1, 129f). Grape trodde däremot att namnet var ett oberoende lån från England (Thompson 1975 : 155 not 47). Förekomsten av det unika namnet så nära i tid legendens halshuggning av bröderna och 150 år före dess nedtecknande väcker förvåning. **Bui** är sannolikt *Boge* på östra Gotland, en viktig hamn på väg till eller ifrån Östersjöprovinserna. Om sonen från Vidbo farit med Fröger kan han ha sårats eller insjuknat, mottagit dopet, fått det unika namnet Vinaman och dött i Boge. På sätt och vis var, under sådana omständigheter, den unge mannen från Vidbo en martyr och fick kanske därför en martyrs namn.

På ytterligare två runstenar, bärande samma text, nu i Lunda respektive Frösunda socknar i Uppland, hjälper Åsmund föräldrarna att göra ett minnesmärke (U346, U356). Denna gång efter sonen Björn, som föll i Virland. Där stupade även Anundr ifrån Roslags-Bro. Hans mor, som var änka, reste, förutom stenen efter sonen, också en sten med kors efter sin man (U533, U532). Deltog dessa söner i Frögers lid? I grannsocknen Söderby-Karl står minnesmärket efter sonen Otrygg, som **uaR tribin o finlonti**, 'dräpt i Finland' (U582). For han med Fröger till Tavastland? Wessén/Jansson påtalar att det är av intresse att sammanställa uppgifterna i dessa närbelägna runstenar (UR 2:1 sid 470).

Om förslaget till tolkning av lanklans godtas får vår kyrkohistoria ett tidigt och oväntat bidrag.

Referenser

Adam av Bremen=Adam av Bremen. *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Översatt av Emanuel Svenberg. Kommenterad av Carl Fredrik Hallencreutz, Kurt Johannesson, Tore Nyberg & Anders Piltz. Stockholm 1984.

Bailey, Richard N. 2000. *Scandinavian Myth on Viking-period Stone Sculpture in England*. Proceedings of the 11th International Saga Conference 2-7 July 2000, University of Sydney.

Bosworth, Joseph. *An Anglo-Saxon Dictionary*, LIS-Y. London 1954.
DRB= *Danmarks Riges Breve*. 1.-4. rk. Kbh. 1938-2000.

Edén, N. ed. 1912. *Konung Gustaf I:s krönika*. Stockholm.

Edgington, Susan. 1989. Siward-Sigurd-Sigfrid? The career of an English missionary in Scandinavia. *Northern Studies. The Journal of the Scottish Society for Northern Studies*. Volume 26:1989.

Edwards, Owain. 2000. Beträktningar om legendene till Olav den hellige og David den hellige av Menevia, saerlig med henblikk på bruk av symboler. *Olavslegenden og den latinske historieskrivning i 1100-tallets Norge*. Artikelsamling redigeret af Inger Ekrem ... Köpenhamns Universitet.

Falk, Hjalmar S. 1914. *Altnordische Waffenkunde. Videnskapselskapets Skrifter*. 2. Hist.-Filos. Klasse 6. Kristiania (Oslo).

Gs+nr=nr i GsR

GsR=*Gästriklands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B.F. Jansson.1981. Stockholm. (SRI. 15:1.)

Jansson, Sven B.F.1981. *Gästriklands runinskrifter*. Stockholm.

Jansson, Sven B.F. 1982. *Gästriklands runor. Svenska Turistföreningens årsskrift* 1982.

Kermode, Philip Moore Callow. 1907. *Manx crosses*. Ny upplaga 1994. Dundee.

KL= *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*. 1-22. 1956-78. Malmö.

Klemming, G.E. 1877. Utg. av *Klosterläsning, efter gammal handskrift*. Källström, Magnus. 2007. *Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*. Acta Universitatis Stockholmiensis 43.

NRL = *Nordiskt runnamnslexikon*, utarbetat av Lena Peterson. 5., reviderade versionen. 2007. Uppsala.

Nylén, Erik. 2003. *Bildstenar*.

SBL=*Svenskt biografiskt lexikon*. Stockholm. Albert Bonnier, 1918-.
Schück, Adolf. 1924. "Sjöborgar" och "hamnstäder". *Fornvännen*. 19.
Sm+nr=nr i SmR.

SmR= *Smålands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935-60. Stockholm. (SRI. 4)

SRI = *Sveriges runinskrifter*. Utg. Av KVHAA. 1-. 1900 ff. Svenska Medeltidens Bibelarbeten, del 2.

Söderwall= Söderwall, K.F. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*. 1884-1918. Supplement av K.F. Söderwall, W. Åkerlund, K.G.

Ljunggren & E.Wessén. 1925-73. Lund.

Sö+nr=nr i SöR.

SöR= *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. 1924-36. (SRI.3.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Taavitsainen, J-P. 1990. Ancient hillforts of Finland. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift*. Vol. 94.

Tallgren, A.M. 1932. Finland vid slutet av hednatiden. Föredrag hållet i Svenska Fornminnesföreningen 1931. *Fornvännen*. 27.

Thompson, Claiborne W. 1975. *Studies in Upplandic runography*. Austin, Texas & London

Tukydidés, 1972. *Thucydides. History of the Peloponnesian War*. Övers. Rex Warner. Introduktion och noter M.I. Finley.

U+nr=nr i UR.

UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B.F. Jansson.1940-58.(SRI. 6-9.) Stockholm, A&W.

Vs+nr=nr i VsR

VsR = *Västmanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B.F. Jansson. 1964. (SRI. 13.)

Wikander, Stig, övers. utg. 1978. *Araber Vikingar Våringar*. Svenska Humanistiska Förbundet. Norrtälje.

Williams, Henrik. 2004. Vittnar runstenen från Söderby (Gs13) om Sveriges första ledungståg? Runfilologi och konsten att läsa som det står. *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2004*.

Summary

As early as the 17th century learned men tried to understand the writing *lanklans* in the inscription on the Söderby runestone in Gävle (Gs13). So far no satisfactory interpretation has been presented.

“Brusi had this stone erected in memory of his brother. And he died in Tafeista-land, where Brusi carried **lanklans** after his brother. He went with Freygeirr. May God and God’s mother help his soul. Sveinn and Ásmundr, they marked.”

Brusi obviously was a Christian and Freygeirr’s expedition was accordingly an early attempt to convert the Finlanders.

A runestone fragment (Gs18c) found at Björke, an important harbour at the time, not far from the Söderby-stone, depicts a man carrying a Christian cross standing in the stem of a ship. This carving has been proposed to have been executed by Ásmundr, one of the carvers of the Söderby-stone. Freygeirr was the leader of proto-crucades to Finland, Livonia and Virland in the middle of the 11th century. Runestones in Uppland tell us about young men not surviving these expeditions. These messages further strengthen the conclusion that Freygeirr and his men were prepared to convert by using their swords.

Henrik Williams proposed in 2004 that **lanklans** was to be read exactly as it is written, *long lance*, and that this could mean a banner

carried on a long lance. This is for several reasons a very good approach. But the word *lans* is too late a loan in the Nordic languages. Taking into account the Christian character of the seaborne assault on Tafeistaland I propose that the banner in question was attached to a spear by name of *Longinu’s lance*. This lance is a classical and well-documented relic. It has been used as a banner of the Cross in battles against heathens in the 10th century and possibly earlier. Longinus was the Roman soldier who opened Jesus’ side by using his spear to make sure that he was dead.

During the reign of king Emund, 1050-1060 (?), Osmund, a missionary from the British isles, is known to have been working in Svealand. He had several possibilities to get acquainted with Longinu’s lance. The Gosforth cross and the Calf of Man crucifix both have carvings illustrating Longinus at the foot of the Cross. Part of his education was at the school in Bremen, which later was led by Adam. Passing Gnesen, where he may have been ordained bishop, he had the opportunity to see a copy of the relic, which was a gift from the emperor Otto III to the Polish duke Boleslaw I in the year 1000.

It is possible to link the Soderby-stone to king Emund’s reign thanks to another of Ásmundr’s stones in the neighbourhood, the runestone at Järvsta (Gs11).

On the stem of the Cross the text runs:” Then sat Æimund”, id est “Æimund was king at that time”. This reading has been rejected because it is unprecedented in the corpus. However these two runestones seem to have been planned by an educated person, familiar with Christianity and with the way to date, common in higher cultures thousands of years ahead. Ahmad Ibn Fadlan, secretary to the emissary of the caliph in Bagdad, reports from a funeral he watched in Russia, 921 or 922, how the northerners raised a birchen pole on top of the mound. On the pole, known in Sweden as *stav* from rune-stones, they put the names of the dead chieftain and of their *king*.

If the proposed interpretation of **lanklans** convinces, our church history will have an early and unexpected contribution.